

# ARAPÇA İSİM CÜMLESİNDE SÖZDİZİM VE ANLAMSAL YORUMA BİR BAKIŞ\*

Muhammet Mücahit Asutay\*\*

## Öz

Bu çalışmada Arapça isim cümlesindeki yapılar ve salt bu yapılardan ortaya çıkan anlamsal yorumlar üzerinde durulacaktır. Diğer bir ifade ile isim cümlesinin sözdiziminde meydana gelen değişikliklerin anlamsal yoruma etkileri incelenecektir. Bir cümlenin anlamsal yorumu yapılırken, kelimelerin sözlük anlamı, işlevsel anlamı ve cümlenin ortaya çıktığı bağlam gibi göz önünde bulundurulması gereken birçok unsur vardır. Kelimelerin anlamları cümledeki kullanımlarıyla az çok belirlenmektedir. İşlevsel anlamların cümleye katkısı, kelimelerin gramatik görevlerinin belirlenmesiyle cümlenin anlamının belirlenmesine sunduğu katkıdır. Bağlamlar ise sınırsız olduğu için cümlenin anlamının belirlenmesi için bağlamla ilgili genel geçer kuralların belirlenmesi oldukça güçtür. Bu makalede Arapça isim cümlesi yapılarının salt sözdiziminden çıkan anlamsal yorumu belirlenmeye çalışılacaktır. Her yapı için ortaya çıkan sözdizimsel anlamın genel geçer bir durum olduğu, aynı yapıda kurulan her cümlenin aynı sözdizimsel anlama sahip olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Arapça isim cümlesi, kelimelerin işlevsel anlamları değişmeksizin, değişik sözdizimlerinde kurulabilir. Bu yapısal değişikliklerin anlama yansımaları kaçınılmazdır.

**Anahtar Kelimeler:** Arapça, İsim Cümlesi, Sözdizim, Anlamsal Yorum, Cümle yapısı.

## A Look at Syntax and Semantic Interpretation in the Arabic Name Sentence

### Abstract

In this study, the structures in the Arabic noun sentence and the semantic interpretations that arise only from these structures will be discussed. In other words, the effects of the changes in the syntax of the noun sentence on the semantic interpretation will be examined. When making a semantic interpretation of a sentence, there are many factors that need to be considered, such as the dictionary meaning of the words, its functional meaning, and the context in which the sentence originates. The meanings of the words are determined by their usage in the sentence. Functional meanings are seen by determining the grammatical role of the words in the sentence thus functional meanings contribute to the general meaning of the sentence. Since the contexts are unlimited, it is very difficult to reach general rules about the context in order to determine the meaning of the sentence. In this paper, the structures in the Arabic noun sentence and the semantic interpretations that arise only from these structures will

\* Araştırma makalesi/Research article

\*\* Dr. Öğr. Üyesi, Ankakara Yıldırım Beyazıt Üniv. İslami İlimler Fak. Arap Dili ve Belagati ABD. [mucahitasutay@hotmail.com](mailto:mucahitasutay@hotmail.com). Orcid id: <https://orcid.org/0000-0003-3200-4666>

Makale Gönderim Tarihi: 06.04.2021

Makale Kabul Tarihi : 30.05.2021

NÜSHA, 2021; (52): 217-232

be discussed. It will be tried to show that the syntactic meaning that emerges for each structure is a common situation, and that every sentence formed in the same structure has the same syntactic meaning. The Arabic noun phrase can be established in different syntaxes without changing the functional meanings of the words. These structural changes will surely be reflected in the semantic interpretation of the sentence.

**Keywords:** Arabic, Noun Sentence, Syntax, Semantic Interpretation, Sentence Structure.

### Structured Abstract

Syntax is the discipline that studies sentence structures and the sub-structures that make up the structures. Syntax aims to explain how morphemes, words, word phrases are arranged in sentences. It tries to explain the elements of the sentence and the relationships between them. Examines the relationships between different sentences such as question phrases, declarations. Explores the creative side of language, how a limited system (grammar) produces unlimited sentences. It appears that grammar is broader than syntax and deals with the system of the language in general. It can be said that syntax is included in grammar. Because it only deals with the sentence.

What is meant by semantic interpretation in this study is only the meaning derived from syntax. In determining the meaning of the sentence, many contexts, especially non-linguistic contexts, should be considered. Since non-linguistic contexts are unlimited, it is very difficult to establish rules about what meanings in which context. However, it seems easier to talk about the elements that contribute to the semantic interpretation of the sentence in general, such as morphological meaning and functional meaning, which are included in the linguistic context.

For example, someone who does not know the functional meaning of the underlined part in the sentence "الطالب الذي جاء أمس نجح في الامتحان" "The student who came yesterday passed the exam" may misunderstand the sentence even if he knows the meaning of all the words in the sentence. This part should be understood as an adjective. Someone who does not know this can make a false semantic interpretation such as "The student came yesterday, succeeded in the exam". For the correct understanding of the sentence, the functional meanings assumed by words in a sentence must be known. From this point of view, the syntactic meaning that contributes to the general semantic interpretation of the sentence will be discussed in this study. The study will be limited to syntactic structures in the noun sentence. Context must be taken into account when making a semantic interpretation of a sentence. Today, many authors and researchers sometimes complain that their words are being taken out of context. Because these words taken out of context cause readers and listeners to misunderstand. Contexts have no limits. In order to make the semantic interpretation of the sentence, it is necessary to determine what a word means in different contexts. This is quite difficult. Even in everyday life, one may have to speak in many contexts on the same day. For example, a chat with an intimate friend is a context. The context in dialogues with the boss or colleagues is another context. The sentences made in these contexts and the meanings of these sentences will not be the same. The same sentences have different meanings in different contexts. Considering that the contexts are unlimited, it is thought that focusing on the semantic interpretations that can only be obtained from the syntax of

the sentence will produce more efficient results. Therefore, semantic interpretations that can be derived from the syntax of the noun sentences are discussed. It has been tried to show through noun sentence structures that the same structure has the same meaning even in different contexts.

An example given regarding the meanings of noun sentence structures is the following couplet:

لا يَأْلَفُ الدِّرْهَمُ المَضْرُوبُ خَرَقَتْنَا لَكِن يَمُرُّ عَلَيْهَا وَهُوَ مُنْطَلِقُ

*Money is not used to our pockets*

*But it comes a moment and passes away*

In this couplet, the poet established the state sentence (jumla hāliyya) as a noun sentence. He used the word "منطلق" in the predicate (khabar) of the state sentence. Because the noun expresses continuity. Thus, he stated in a very nice syntax that this person who did a lot of charity never had money in his pocket. However, if the verb "ينطلق" was used instead of the word "منطلق", the same meaning would not appear and this beauty would not be visible in the expression. Because using the predicate as a verb indicates that the action is done from time to time. Therefore, it was understood that this generous person sometimes had money in his pocket and did not always do charity.

The noun sentence in Arabic can be established in different structures. Each structure has a meaning that comes from syntax only. The use of words with the same functional meaning in different syntax adds a different meaning to the sentence. Some sentence structures make the judgment peculiar only to the person/object being talked about. Some other constructs imply that the listener/reader partially knows the judgment in the sentence. Some structures remove some doubts in the mind of the listener/reader. There are also structures that express assurance.

## Giriş

Giriş bölümünde konumuzun anahtar kavramları olan *sözdizimi*, *gramer* ve *anlamsal yorum* kavramları üzerinde kısaca durulacaktır. Gramer ve gramere bağlı olan işlevsel anlam direk konumuza girmese de sözdizimi ve gramer ayrımını ortaya çıkarabilmek için gramer kavramı da incelenmeye alınacaktır.

**Gramerin**<sup>1</sup> tanımlarından bazıları şöyledir: “1. Bir dilin işleyişini ve sunduğu düzeni ortaya koyan, özellikle de biçim bilim ile sözdizimi kapsayan inceleme. Kimi dilbilgileri, biçimbilim düzleminde sözcük yapımını da kapsamına alır. 2. Dilsel kullanımın kimi yönlerini kurala bağlamayı amaçlayan buyurucu ve kuralcı inceleme. Geleneksel dilbilgisi salt kuralcı bir daldır. 3. Üretici-dönüşümsel anlayışta, bir dilin konuşucu-dinleyicilerince geçerli sayılan tümceleri üretebilecek bir düzenek oluşturmak üzere dilbilimcilerin kurduğu biçimsel dizge. 4. Konuşucu-dinleyicinin tümceleri üretmesini ve anlamasını sağlayan iç dizge ve bilgi: edinç” (Vardar, 2002, s. 73).

Geleneksel gramer cümlelerin öğelerini belirme üzerine kuruludur. Bu anlayışta isim, sıfat, fiil, edat, zamir, özne, yüklem, tümleş gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Gramerde kişi, zaman, çatı (etken, edilgen) ve (dilsel) cinsiyet gibi kategoriler bulunmaktadır (Yule, 1998, ss. 88, 89).

Arapçayı göz önüne aldığımızda, *عصامٌ كتب رسالة* cümlesinin gramatik analizi aşağıdaki gibi yapılır:

كتب: فعل ماض مبني على الفتح لا محل له من الإعراب.

عصام: فاعل مرفوع بضمه ظاهرة.

رسالة: مفعول به منصوب بفتحة ظاهرة.

Bu örnekte Arapçada cümlelerin gramatik analizinin basit bir biçimi verilmiştir. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, Arapçaya has irab durumlarının yanı sıra kullanılan, fiil, fiilin zamanı (māzī), özne (fāil) ve tümleş (Mefūl) kavramlarıdır. Daha uzun ve bileşik bir cümlede, kelimelerin üstlenmiş olduğu, sıfat, edat, hâl vb. gibi gramerle ilgili kavramlarını görmek mümkündür.

Geleneksel gramer, kural koyucudur. Özneye göre fiilde değişiklik gösteren eklerin, dil bilgisel işlevi değişen kelimelerde nasıl değişiklikler olması gerektiği vb. konularda kurallar belirler.

Arapçada أنا (ben) zamiri ancak cümlede belirli pozisyonlarda bu biçimde kullanılır. “Halit kitabı benden aldı” cümlesini “أخذ خالد الكتاب من أنا” biçiminde Arapça olarak ifade ettiğimizde, dilbilgisine aykırı bir cümle kurmuş oluruz. Çünkü bu durumda “ben” zamiri أنا biçiminde değil bitişik kullanıma uygun olarak ي şeklinde kullanılmalıdır. Cümlelerin doğru kuruluşu “أخذ خالد الكتاب مِنِّي” şeklindedir.

Chomsky ise grameri, “gramere uygun bir biçimde dizilmiş cümleleri üretmeye yarayan bir araç” olarak tanımlamaktadır (Chomsky, 2002, s. 13). Chomsky ve ondan sonra üretici dönüşümsel dilbilim üzerine yapılan çalışmalar, bu anlayışın yaygınlaşmasını sağlamıştır (Aksan, 2000, 3/131, 132).

**Sözdizim** ise şu şekilde tarif edilmiştir: “Tümcelere ilişkin olguların, tümce düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümü. 2. Tümcebilim, tümceyi inceleyen dal” (Vardar, 2002, s. 182).

Eski Yunandan günümüze kadar sözdizimin konusu cümle olmuştur. Sözdizim, cümle içindeki sözcüklerin birbirine bağlanma biçimlerini ve cümlelerin tanımını inceleyen bir dal olarak görülmüştür. Cümlelerin tanımı

yirminci yüzyılda da dilcilerin tartışmaları içinde yerini almıştır (Aksan, 2000, s. 3/121, 122).

Sözdizim, cümle yapılarını ve yapıları oluşturan alt yapıları inceleyen disiplindir. Sözdizim, morfeplerin, kelimelerin, kelime gruplarının cümle içerisinde nasıl dizildiğinin açıklamayı hedefler. Cümlenin unsurlarını ve onlar arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışır. Soru cümleleri, bildirim cümleleri vb. değişik cümleler arasındaki ilişkileri inceler. Sınırlı bir sistemin (gramer), sınırsız cümleleri nasıl ürettiğini, dilin yaratıcı yönünü araştırır (Finegan, 1994, s. 117; Yılmaz, 2018, s. 262).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle gramerin, sözdizimden daha geniş olduğu ve genel olarak dilin işleyiş sistemi ile ilgilendiği görülmektedir. Hatta sözdizim gramerin içinde yer almaktadır. Çünkü sadece cümleyi konu edinmektedir. Cümleyi ele alışı biçimi ise sadece cümlenin öğelerini açıklama ile sınırlı değildir. Dizilmiş kelimelerin bir araya gelerek nasıl bir anlam ifade edebildiğini de konu edinmektedir. Aslında bu konu sözdizimin en temel unsuruymuş gibi görünmektedir.

**Anlamsal Yorum**'dan kastettiğimiz şey ise salt sözdizimden ortaya çıkan anlamdır. Cümlenin anlamını belirlemede başta dil dışı bağlamlar olmak üzere birçok bağlamların göz önünde bulundurulması gerekir. Dilsel olmayan bağlamlar sınırsız olduğu için, hangi bağlamda hangi anlamların bulunduğu dair kurallar belirlemek oldukça zordur. Bu konuya makalenin ilk kısmında değinilecektir. Oysa dilsel bağlam içinde yer alan, morfolojik anlam, işlevsel anlam gibi genel olarak cümlenin anlamsal yorumuna katkı sağlayan unsurlar hakkında kurallardan söz etmek daha kolay görünmektedir. Örneğin, "الطالب الذي جاء أمس نجح في الامتحان" "Dün gelen öğrenci sınavda başarılı oldu" cümlesinde altı çizili kısmın işlevsel anlamını, diğer bir ifadeyle sıfat olarak anlaşılması gerektiğini bilmeyen birisi, cümledeki tüm kelimelerin anlamını bilse bile cümleyi yanlış anlayabilir. "Öğrenci dün geldi, imtihanında başarılı oldu" gibi bir anlamsal yorum yapabilir. Cümlenin doğru anlaşılması için kelimelerin cümle içerisinde üstlendikleri işlevsel anlamların bilinmesi gerekir. Buradan hareketle bu çalışmada cümlenin anlamsal yorumuna katkı sağlayan ve dilsel bağlam içinde yer alan sözdizimsel anlam konu edilecektir. Çalışma isim cümlesindeki sözdizimsel yapılarla sınırlı tutulacaktır.

Abdulkahir el-Cürçânî (ö. 471/1078-1079) *Delâilu'l-i'câz* isimli eserinde bu konuya yeterince yer ayırmıştır. Bu kitap çalışmamızın temel kaynaklarından biridir. Bu açıdan Cürçânî'nin sözdizimi açıklarken değindiği bazı kavramlara da yer vermek istiyoruz.

**Nazm**, Cürçânî'ye göre, "kelimeleri dilbilgisel anlamları (me'âni'n-nahv) gözeterek bir araya getirmek"tir (el-Cürçânî, 1992, s. 4). Cürçânî bu tanımla

kendisine göre sözdizimin temel konusunu belirlemiştir. Ona göre işlevsel anlamlar verilmeden kelimelerin dizilmesinden sözdizimi oluşmaz. Cümlelerin bir anlam ifade edebilmesi için, faillik mefüllük vb. durumların gözetilerek kelimelerin birbiriyle ilişkilendirilmesi gerekir (el-Cürcānī, 1992, s. 8). Cürcānī'nin bu görüşleri yukarıda sözdizimle ilgili verilen tanım ve görüşlerle paralellik arz etmektedir.

*Me'āni'n-nahv* kavramından anlaşılan ise kelimelerin cümle içerisinde üstlendikleri faillik, mefüllük, mübteda olma, haber olma gibi cümlede üstlendikleri işlevsel anlamlardır. Kelimeler kendi anlamlarının yanı sıra bu işlevsel anlamları üstlenmezlerse sözdiziminden bahsetmek mümkün olmaz (Boyalık, 2016, s. 137). Buradan hareketle Cürcānī, Arapçadaki kelime çeşitleriyle (isim, fiil, harf), sözdizimde işlevsel anlamlar gözetilerek, cümle kurma yollarını açıklamıştır (Boyalık, 2016, s. 133; el-Cürcānī, 1992, ss. 4-8; Kınar, 2006, ss. 66, 67).

### A. Cümlelerin Anlamını Belirlemede Bağlam Sorunu

Bir cümlelerin anlamsal yorumu yapılırken, bağlamın göz önünde bulundurulması kaçınılmazdır. Günümüzde de birçok yazar ve araştırmacı zaman zaman sözlerinin cımbızlandığından ve bağlamından koparıldığından yakınmaktadır. Çünkü bağlamından koparılan bu sözler okuyucuların, dinleyicilerin yanlış anlamasına neden olmaktadır. Bağlamın ise sınırı yoktur. Bu durumda cümlelerin anlamsal yorumunu yapabilmek için, bir sözün hangi bağlamlarda hangi anlamlara geldiğini belirlemek gerekir. Bu ise oldukça zordur. Gündelik hayatta bile, aynı gün içerisinde birçok bağlam içerisinde söz söylemek durumunda kalınabilir. Örneğin, bir arkadaşla karşılaşıldığında ve hâl hatır sorulduğunda kurulan cümleler ile işte patron veya iş arkadaşlarıyla kurulan diyaloglardaki cümleler aynı olmaz. Aynı cümleler bile birçok defa farklı anlamlara gelir. Örneğin, aşağıdaki diyaloglarda yer alan ikinci cümleler aynı kelimelere ve sözdizimine sahip olmasına rağmen farklı anlamlar taşır.

- لقد نجحتُ في الامتحان.

- كم هو جميل!

-Sınavda başarılı oldum.

-Ne güzel!

- لقد فشلتُ في الامتحان.

- كم هو جميل!

-Sınavda başarısız oldum.

-Ne güzel!

Aynı cümle iki farklı diyalogda farklı anlama gelmektedir. Birinci diyalogda "Ne mutlu sana!" cümlesi bir tebrik anlamı ifade etmektedir. İkinci

diyalogda ise bir üzüntü ve hayıflanma anlamı vardır. Sonuç olarak bağlamların sınırsızlığı, her bağlam için anlamsal yorumun nasıl yapılacağına dair kurallar belirlemek mümkün değildir.

Belagat kitaplarını gözden geçirdiğimizde, üç temel bağlam karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber bağlamların çok veya sınırsız olduğu da ifade edilmektedir. Bu bağlamlardan birincisi, dinleyicinin söyleyeceğimiz söz hakkında herhangi bir fikri olmamasıdır (hālī'z-zihn). Bu bağlamda söylenecek sözlerin herhangi bir tekit edatı kullanılmadan, pekiştirme yapılmadan söylenmesi tavsiye edilir. Örneğin, "خالد شاعر" "Halit şairdir" dediğimizde muhatabın bu konuda bir fikrinin olmadığını anlarız. Bağlamlardan ikincisi, dinleyicinin, söyleyeceğimiz sözle ilgili bir bilgisi olmamakla beraber, konuyu öğrenmek istemesidir (sāil mütereddīt). Bu bağlamda ise sözün pekiştirilerek söylenmesine gerek olmadığı ancak sözün tekit edilerek söylenmesinin daha güzel olacağı vurgulanmaktadır. Örneğin, "إن خالدًا شاعر" "Halit gerçekten şairdir" sözünü işittiğimizde dinleyicinin, cümledeki yargıyı inkâr etmediğini ancak Halit'in şair olup olmadığını öğrenmek istediğini anlarız. Üçüncüsü ise dinleyicinin söyleyeceğimiz sözün ifade ettiği yargıya karşı olma durumudur (Münkir). Bu bağlamda ise sözün pekiştirmeli olarak söylenmesi gerektiği zikredilir. Örneğin, "إن خالدًا لشاعر" "Muhakkak ki Halit Şairdir" dediğimizde, dinleyicinin bu yargıyı inkâr ettiği ve Halit'in şair olduğuna inanmadığı anlaşılır (Çelebi & Hacımuftuoğlu, 1996, ss. 6, 7; el-Haşimī, 2002, ss. 57, 58; el-Kazvīnī, 2017, ss. 32-35; es-Sekkākī, 2014, s. 258; Yanık, 2007, ss. 14, 15).

Bir önceki paragrafta aktarılan bilgilere baktığımızda pekiştirme edatı kullanılmadan veya kullanılarak kurulan bir cümlenin hangi bağlamda söylendiği anlaşılabilir görünmektedir. Sözü söyleyen kişi açısından baktığımızda ise hangi bağlamda nasıl bir cümle yapısı kullanması gerektiği belli gibi görünmektedir. Ancak konunun devamında verilen bilgiler konuyu biraz daha karmaşık hale getirmektedir. Örneğin, birinci bağlamdaki dinleyicinin (hālī'z-zihn), ikinci bağlamdaymış (sāil mütereddīt) gibi değerlendirilerek sözün tekit edilerek söylenmesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Bunun nedeninin ise konuyla ilgili daha önce söylenen sözlerle bağlantılı olduğu zikredilmiştir. Görüldüğü gibi durumla ilgili anlamsal yorumun yapılabilmesi için daha önceki sözlerin dolayısıyla bağlamın bilinmesi gerekmektedir. Ayrıca üçüncü bağlamdaki dinleyicilerin, birinci bağlamdaki dinleyici gibi değerlendirilebileceği de ifade edilmiştir (el-Haşimī, 2002, ss. 58-60; el-Kazvīnī, 2017, ss. 36-38; es-Sekkākī, 2014, ss. 259-264).

Verilen bu bilgiler ışığında إن خالدًا لم يكتب هذه الرسالة şeklinde bir cümle kurulduğunu düşünelim. Bu cümlenin sözdiziminden dinleyicinin, bu üç bağlamdan hangisine göre değerlendirileceğini tespit etmek zorlaşmaktadır.

Çünkü pekiştirmeli cümle yapısı her üç bağlamda da kullanılmaktadır. Buna göre muhâtabın söylenen bu yargı hakkında bir fikri olmadığı yahut mektubu kimin yazdığını bilmek istediği veya Halit'in mektubu yazmadığını düşünmesi muhtemel olmaktadır. Ayrıca tekit edatı kullanılmadan söylenen bir söz de her üç bağlamda değerlendirilebilir. Bu durumda bağlamın bilinmesi ile ancak cümle yorumlanabilir.

Belağat kitaplarında bağlamla ilgili olarak anlamsal yorum yapılan konulardan birisi de “müsned<sup>2</sup> ve müsnedun ileyhin<sup>3</sup>” halleridir. Bu başlık altında ele alınan sözdizimsel yapılar ve anlamlarla ilgili bazı bilgiler sunulmaktadır. Bu yapılardan bazılarının üzerinde de kısaca durulacaktır. Çünkü bu örnekler cümlenin anlamsal yorumu yapılırken bağlam tespiti için güç bir hale geldiğini göstermektedir.

Müsnedun ileyhin başta gelmesinin ilk nedeni olarak, başta gelmesinin asıl olduğu zikredilmektedir. Yani cümlenin dilbilgisindeki ilk akla gelen, yaygın olan kullanımı bu şekildedir. Cümle *مُسْنَدٌ إِلَيْهِ + مُسْنَدٌ* şeklinde kurulmuş ise böyle kurulması gerektiği için kurulmuştur. Başka bir şekilde kurulmasını gerektiren bir durum yoktur. Cümle sadece bildirim anlamı ifade etmektedir. Cümlenin bu sözdiziminden başka bir anlam çıkarılamaz. Bu cümle yapısının ikinci anlamı ise söylenecek yargının dinleyenin zihninde iyi yer etmesidir. Bunun için verilen meşhur örnek ise şu beyittir.

والذي حَارَتْ الْبَرِّيَّةُ فِيهِ حَيَوَانٌ مُسْتَحَدَّتْ مِنْ جَمَادٍ

*İnsanların kendisi hakkında şaşırıp durduğu kişi  
Cansız bir nesneden yaratılmış olan canlıdır*

Bu örnekte, yargının dinleyicinin zihninde etkili bir şekilde yer etmesini sağlayan cümle yapısı mıdır? Bize göre cümle yapısından daha çok cümlenin anlamı ve müsnedin ileyhin ism-i mevsul olarak getirilmesidir. “İnsanların hayrete düştüğü kişi” diye söze başlanınca doğal olarak dinleyici devamında ne söyleneceğini merak etmektedir. Aslında cümle yapısı ikincil bir unsur olarak bu anlama hizmet etmektedir. Üçüncü durum ise sevinçli bir durumu önce söylemektir (ta'cîlu'l-meserret). Kazvîni şu örneği verir, “Sa'd senin evindedir”. Bu cümlenin dinleyiciye sevinçli bir durum olarak gelmesi için, Sa'd'ın muhatap tarafından tanınan, beklenen birisi ve iyi bir insan olduğunun bilinmesi gerekir. Dolayısıyla bu anlam cümle yapısından daha çok bağlamdan çıkmaktadır. Dördüncü olarak bu cümle yapısının kötü bir durumu önce söylemek için (ta'cîlu'l-mesâ'et), kullanıldığı ifade edilmektedir. Verilen örnek ise şudur: “السفاح في بيتك” “Seffâh senin evindedir” (el-Kazvîni, 2017, s. 72). Bu örnek de bir öncekin de olduğu gibi Seffâh'ın kim olduğunun bilinmesine bağlı olarak, kötü bir durumu önceleme olarak anlamlandırılabilir. Bağlamdan bağımsız olarak bu cümlelerin zikredilen anlamları sadece



sözdiziminden çıkarmak mümkün görünmemektedir. Örneğin şöyle bir cümle kurulduğunda: "السَّجُنُ حَكَمَ بِهِ الْقَاضِي" "Hapis cezasına hükmetti Hâkim", bu cümle davalı taraftarları için üzüntüye sebep olurken, davacı taraftarları için sevinç nedeni olacaktır. Söylemekten lezzet alma (telezzüz), iyimserlik (tefâ'ul), uğur sayma (teberrük) vb. anlamlar için de aynı durum söz konusudur (el-Haşimî, 2002, s. 124; el-Kazvîni, 2017, s. 74).

Görüldüğü gibi Arapça belagatte üzerinde durulan bağlamlar da bile cümlelerin sözdiziminden çıkarılabilecek anlamsal yorumlar güç bir hale gelmektedir. Bağlamların sınırsız olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda salt cümlelerin sözdiziminden elde edilebilecek anlamsal yorumlar üzerine yoğunlaşmanın daha verimli sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Makalenin devamında sadece isim cümlesinin sözdiziminden çıkarılabilecek anlamsal yorumlar ele alınacaktır. İsim cümlesi yapıları içerisinde hangi bağlamda olursa olsun sözdiziminin aynı anlamı ifade ettiği cümle yapıları araştırılacaktır.

## B. İsim Cümlesinde Söz Dizim ve Anlamsal Yorum

Aynı kelimelerden oluşan bir isim cümlesini başka bir söz dizimi ile kurduğumuzda, anlamda da bazı değişiklikler meydana gelecektir (Soykan, 2013, ss. 142, 143). Ancak bu kelimelerin ikinci dizimde de aynı işlevsel anlamlara (mübteda olmak, haber olmak) sahip olması gerekir (es-Sāmerrāi, 2010, s. 1/9). Örneğin, عَصَامُ مَسْرُورٌ cümlesi ile مَسْرُورٌ عَصَامٌ cümleleri arasında söz dizimden kaynaklanan anlam farklılıkları olması kaçınılmazdır (es-Sāmerrāi, 2010, s. 1/11).

İsim cümlesindeki yapılar geçmeden önce burada isim cümlesinin ve müsnedi isim olan cümlelerin bazı genel özelliklerine değinilecektir. Asıl olan mübtedanın önce haberin sonra gelmesidir. Cümlelerin bu iki unsuru takdim-tehir suretiyle yer değiştirmiş ise bu belli bir anlam gözetilerek yapılmış demektir. Söyleyen belli bir anlamı amaçlayarak cümleyi bu söz dizim ile kurmuştur. Bu durumda dinleyici yahut alıcı da bu sözdizimi gözeterek cümlelerin anlamsal yorumunu yapmalıdır.

Müsnedi isim olan cümle sübuta, fiil olan cümle ise teceddüde (zaman zaman meydana gelme) delalet eder (el-Cürcānî, 1992, 175; el-Kazvîni, 2017, 99; el-Haşimî, 2002, 133). "أَتَظُنُّ أَنَّكَ تَنْجَحُ فِي الْإِمْتِحَانِ؟" sorusuna "أَنَا نَاجِحٌ" şeklinde, müsnedi isim yaparak, verilen bir cevap katiyet ifade eder. Eğer cevapta fiil müsned olarak "أَنَا أَنْجَحُ" getirilirse önceki cümlelerin ifade ettiği kadar kesinlik ifade etmez (es-Sāmerrāi, 2010, s. 1/15). Cürcānî'nin konuyla ilgili verdiği örneklerden biri şu ayettir: "وَكَلَّبَهُمْ بِأَسْطُرٍ ذِرَاعِيَّةٍ بِالْوَصِيدِ" "Köpekleri de mağaranın girişinde ön ayakları uzatmış yatmaktaydı" (Kehf, 18/18). Eğer bu ayet "وَكَلَّبَهُمْ"

"ببسط ذراعيه بالوصيد" şeklinde söylenmiş olsaydı anlam doğru ifade edilmiş olmaz, dinleyicide de aynı duygular ve imge oluşmazdı. Çünkü ayette haberin isim olarak gelmesi, zihnimizde köpeğin mağaranın önünde ön ayaklarını uzatmış ve o şekilde donakalmış olduğu bir tabloyu oluşturmaktadır. Köpeğin de mağaranın içinde uyuyanlar ile aynı duruma maruz kaldığı açık bir şekilde hissedilmektedir. Eğer haber "يبسط" şeklinde fiil olarak gelmiş olsaydı, o zaman köpeğin zaman zaman mağaranın ağzında ön ayaklarını ileri uzatmış olarak durduğunu bazen de mağaranın önünde dolaşmak gibi başka şeyler yaptığı anlaşılırdı. Bu yüzden haber "باسط" şeklinde isim olarak getirilmiş ve köpeğin mağaranın önünde tasvir edilen şekilde duruşu tablolştırılmıştır (el-Cürçânî, 1992, s. 175).

Bu konuyla ilgili olarak verilen diğer bir örnek de şu beyittir:

لا يَأْلَفُ الدِرْهَمُ الْمَضْرُوبُ خِرْقَتَنَا لَكِنْ يَمُرُّ عَلِمَا وَهُوَ مُنْطَلِقُ

*Alışık değildir para bizim cebimize  
Ama uğrar bir anlık ve geçip gidiverir*

Bu beyitte şair, isim cümlesi olarak gelen hal cümlesinin haberinde "منطلق" kelimesini kullanmıştır. Şair övdüğü kişinin cömertlik ve ikramda ne kadar ileri gittiğini göstermek için bu kullanımı tercih etmiştir (el-Cürçânî, 1992, s. 174; el-Kazvîni, 2017, s. 100). Haberin isim olarak gelmesi sübut ifade ettiği için, çokça hayır yapan bu kişinin cebinde hiçbir zaman para bulunmadığını çok güzel bir sözdizimiyle dile getirmiştir. Oysa "منطلق" kelimesi yerine "ينطلق" fiili kullanılmış olsaydı aynı anlam ortaya çıkmaz ve anlatımdaki bu güzellik görünmezdi. Çünkü haberin fiil olarak gelmesi teceddüde delalet edeceği için bu cömert kişinin cebinde bazen para olduğu, sürekli hayırda bulunmadığı anlamı ortaya çıkardı. Şair övgüsündeki mübalağayı haberi isim yaparak çok ileri taşımıştır.

Cürçânî, isim kullanılması gereken yerde fiil kullanılmaması gerektiğini vurguladıktan sonra fiil kullanılması gereken yerde de isim kullanılmasının doğru olmadığını vurgular. Bu konuyla ilgili olarak şu beyti örnek verir:

أَوْكُلَّمَا وَرَدَتْ عَكَظَ قَبِيلَهُ بَعَثُوا إِلَى عَرِيقِهِمْ يَتَوَسَّمُ

*Ukaz'a her yeni bir kabile geldiğinde  
Araştırması için gönderirler bana bilginleri*

Şair burada hal cümlesini fiil olarak getirmiştir. Bu durumda teceddüde, bazen yapmaya delalet etmektedir. Araştırma işi yeni bir kabile geldiğinde yinelenmektedir. Sürekli yapılan bir durum değildir. Eğer "يتوسم" fiili yerine "مُتَوَسِّمًا" ismi kullanılmış olsaydı, ifade edilmek istenen anlam tam olarak gerçekleşmezdi. Çünkü isim sübut ifade ettiği için araştırma fiilinin sürekli olması gerekirdi. Bu durum ise beytin baş tarafıyla uyumsuzluk içinde olurdu.

Çünkü “her yeni bir kabile geldiğinde” sözü kabilelerin zaman zaman geldiğini ifade etmektedir. Aynı şekilde araştırma işi de sürekli değil bazen olmaktadır (el-Cürcânî, 1992, s. 176; el-Kazvînî, 2017, s. 99).

"هذا سليم" ve "سليم هذا" cümleleri ilk bakışta aynı gibi görünmektedir. Dikkatle bakıldığında ise birinci cümlenin "من هذا؟" ikinci cümlenin ise "من سليم" sorusunun cevabı olduğu görülür. Makalenin bu bölümünde Arapça isim cümlesinde bazı yapılar ve söz dizimden kaynaklanan anlamsal yorumlar ele alınacaktır.

۱. أحمدُ جالسٌ. [مبتدأ (معرفة)+خير (اسم نكرة)].

Cümlenin standart kuruluşu ihbar (bildirme) anlamı ifade eder. Cümle mübteda+haber şeklinde kurulmuşsa dinleyicinin konu hakkında bir bilgisi olmadığı anlaşılır. Dinleyicinin Ahmet hakkında bir bilgisi yoktur. Kendisine Ahmet ile ilgili bir bilgi verilmiştir. Bu bilgi doğru veya yanlış olabilir (el-Cürcânî, 1992, s. 177; es-Sāmerrāi, 2010, s. 1/138).

۲. جالسٌ أحمدٌ. خير [(اسم نكرة)+مبتأ (معرفة)].

İkinci cümlede ise söz dizimi dinleyicinin Ahmet hakkında bir bilgi sahibi olduğunu gösterir. Dinleyici Ahmet'in bir eylem içinde bulunduğunu ancak bunun oturma olmadığını düşünmektedir. Konuşan kişi cümleyi bu şekilde kurarak diğer ihtimalleri ortadan kaldırır. Oturma fiilini Ahmet'e tahsis eder. Söz dizimi bu şekilde olan cümleler tahsis anlamı ifade eder (es-Sāmerrāi, 2010, s. 1/138).

۳. أحمد الجالس. [مبتدأ (اسم معرفة)+خير (اسم معرفة)].

Mübteda ve haber bu cümlede olduğu gibi marife olarak gelirse bu cümlenin söz diziminden, muhatabın birinin oturduğunu bildiğini ama kim olduğunu bilmediğini yahut tereddütleri olduğunu anlayabiliriz. Cümle bu şekilde kurularak muhataba kesin bir şekilde eylemi yapanın kim olduğu bildirilmiş olur. Oturan başka bir kimse değil Ahmet'tir. Bu kullanım da tahsis ifade etmektedir.

۴. أحمد هو الجالس. [مبتدأ (اسم معرفة)+ضمير الفصل+خير (اسم معرفة)].

Cümle, bu tümcede olduğu gibi fasl zamiri ile kurulursa 3. cümledeki anlamlara ek olarak pekiştirme ifade eder.

۵. في الصف طالبٌ. [خير (جار+مجرور/ظرف)+مبتأ (اسم نكرة)].

Bu cümlede câr-mecrûr olan haber öne geçmiştir. Ancak mübteda nekra, haber de câr-mecrûrdan oluşuyorsa haberin cümlenin ilk kısmında yer alması zorunludur. Bu durumda cümlenin standart dizilişinin bu şekilde olduğunu

kabul etmek gerekir. Bu cümlelerin söz diziminden ise sadece bilgilendirme anlamı çıkabilir (es-Sāmerrāī, 2010, 1/140).

٦. في الصف الطالب. [خبر (جار+مجرور/ظرف)+مبتدأ (معرفة)].

Bu cümlede haberin öne geçmesi zorunlu olmadığı için sözdizimi belli bir gaye güdülerek bu şekilde getirilmiştir. Bu cümle yapısının sözdiziminden çıkan anlam ise tahsistir. Bu cümlelerin sözdiziminden, dinleyenin, öğrencinin sınıfta olduğunu inkâr ettiği yahut başka bir yerde olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Cümle bu yapıda kurularak dinleyicinin zihnindeki şüpheler giderilmiş olur (es-Sāmerrāī, 2010, 1/140).

"الطالب في الصف" cümlesi ihbar yahut "أين الطالب؟" sorusunun cevabı olarak düşünülebilir. Bu durumda soruyu soran kişinin öğrenciyi tanıdığı varsayılabilir. "في الصف الطالب" cümlesi ise "من في الصف؟" cümlesinin sorusunun cevabı olarak değerlendirilebilir (es-Sāmerrāī, 2010, s. 1/140). İbnu'l-Esîr ö. (637/1239), konuyla ilgili olarak şu ayeti örnek verir: "O kitapta hiçbir şüphe yoktur" (Bakara, 2/2). Eğer cümle "لا فيه ريب" şeklinde kurulmuş olsa idi sözdizimi tahsis anlamı ifade ederdi. Bu durumda da "sadece bu kitapta şüphe yoktur (diğer ilahi kitaplarda olabilir)" gibi bir anlam ortaya çıkabilirdi. Ayetteki sözdizim böyle bir anlamın ortaya çıkmasına engel olmuştur (İbnu'l-Esîr, 2010, s. 2/40).

٧. لا طالب في المختبر. [لا النافية للجنس+اسم لا (نكرة)+خبر لا (جار+مجرور)].

Bu çalışmada isim cümlesinde verilen yargıyı olumsuz yapan ما ve لا gibi harflerin başta geldiği yapılar ile cümle kurulduğunda bu örnekte olduğu gibi laboratuvarında hiçbir öğrencinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber müessesenin diğer kısımlarında öğrenciler bulunması veya bulunmaması mümkündür.

٨. لا في المختبر طالب. [لا النافية للجنس+خبر لا (جار+مجرور)+اسم لا (نكرة)].

Eğer cümle bu yapıda kurulursa laboratuvarında hiçbir öğrenci olmadığı ancak kuruluşun başka kısımlarında öğrencilerin mevcut olduğu anlaşılır. Burada lâ harfi ile ismi arasına fasıla girdiği için amel etmemiştir (es-Sāmerrāī, 2010, s. 1/143).

7. ve 8. Cümlelerdeki yapılar için "لا إهمال لك" cümlesi de örnek olarak verilebilir. Cümle bu şekilde kurulduğunda dinleyicinin bir ihmalinin söz konusu olmadığı anlaşılır. Bununla beraber başka kişilerin ihmali olması da olmaması da mümkündür. Cümle "لا لك إهمال" şeklinde kurulursa dinleyicinin ihmali olmadığı ancak başkalarının söz konusu işte ihmalinin olduğu anlaşılır.

٩. أحمدُ كتبَ التقريرَ. [مبتدأ (معرفة)+خبر (جملة فعلية)].

Eğer isim cümlesinde haber, fiil cümlesi olarak gelir ve fiilin zamiri mübtedaya döner ise bu cümle yapısı da tahsis ifade eder. 9. Cümlede raporu başka kimsenin değil Ahmet'in yazdığını anlarız. Raporu yazma yargısı Ahmet'e hasredilerek söylenmiştir. Eğer cümle "كتبَ أحمدُ التقريرَ" yapısıyla kurulursa Ahmet'in raporu yazmış olduğu bir ihbar olarak anlaşılır. Başkasının da raporu yazmış olma ihtimali de mevcudiyetini korumaya devam eder. 9. Cümlelerin sözdiziminde önce isim zikredilir sonra da haber olarak getirilen fiil ona has kılınır. Böylece dinleyicinin zihninden şüpheler giderilmiş olur. Bu cümle yapısı aynı zamanda dinleyicinin raporun yazıldığından haberdar olduğunu ancak yazan kişi hakkındaki yanlış bilgisinin düzeltilmek istendiği anlamını da ifade eder (el-Cürċānī, 1992, s. 127).

Cürċānī bu cümle yapısıyla ilgili başka bir anlam daha zikreder. Bu anlam da muhatabın zihninden şüpheyi gidermekle beraber fiilin sadece ona has kılınmadığını ancak bu fiili yapmanın onun âdeti olduğunu vurgulamaktır. Örneğin, "زيدٌ يُكرمُ الفقراءَ" "fakirlere ikram eden Zeyd'dir" dediğimizde, kastettiğimiz şey sadece Zeyd'in fakirere ikram etmesi değil, onun bu konudaki hassasiyeti ve alışkanlığıdır (el-Cürċānī, 1992, s. 127).

١٠. طيبٌ كتبَ هذه الروايةَ. [مبتدأ (اسم نكرة تفيد الجنس)+خبر (جملة فعلية)].

229

Nekra bir kelime böyle bir cümlede ancak cins anlamı ifade eder yahut tahsis kazanmış ise mübteda olabilir. 10. Cümlelerin dizilişinden romanı yazan kişinin doktorluk mesleğini icra eden, doktor cinsinden bir insan olduğu anlaşılmalıdır. Burada romanı yazan kişinin edebiyatçı veya romancı olmadığı doktorlar topluluğu içinde olan biri tarafından yazılmış olduğu vurgulanmaktadır (el-Cürċānī, 1992, s. 143).

١١. كل طالب لم يأت. [مبتدأ (كل+اسم)+خبر (فعل منفي)].

Bu cümle yapısı ise bize olumsuzluğun, yargıyı içine alan tüm bireyleri kapsadığını göstermektedir (selbu'l-'umūm)<sup>4</sup>. Bu cümle "hiçbir öğrenci gelmedi" şeklinde anlaşılmalıdır. Eğer cümle "لم يأت كل طالب" şeklinde kurulmuş olsaydı, olumsuz yargının tüm fertleri kapsadığı söylenemezdi. Çünkü birinci cümlede genellik, tüm fertleri kapsaması anlamındadır. İkinci cümlede ise olumsuzluk geneldir ve tüm fertleri kapsaması kesin değildir. Bir kısmını kapsama ihtimali olduğu gibi tamamını da kapsamış olabilir. İkinci cümle "öğrencilerin hepsi gelmedi" şeklinde anlaşılmalıdır (el-Kazvīnī, 2017, ss. 81, 82).

١٣. ما أنا دخلتُ مكتبَ المدير. [ما (حرف مشبه بليس)+اسم ما (ضمير)+خبر ما (جملة فعلية)].

Bu cümlelerin sözdiziminden konuşan kişinin müdürün ofisine girmediği anlaşılır. Bununla birlikte başka bir şahsın girdiği anlaşılmaktadır. Şayet bu cümle "ما دخلتُ مكتبَ المدير" şeklinde ('umümu's-selb)<sup>5</sup> kurulmuş olsaydı. Konuşmacının odaya girmediği anlaşılmakla beraber bir başkasının girmiş yahut girmemiş olduğu ihtimalinin mevcut olduğu anlaşılırdı. 13. Cümlelerin sözdizimi ise başka bir kişinin girmiş olduğuna işaret etmektedir.

### Sonuç

Arapça isim cümlesi, değişik yapılarda kurulabilir. Her yapının, sadece sözdiziminden kaynaklanan anlamı vardır. Ayrıca işlevsel anlamı aynı kalmak şartıyla bir cümlede kelimelerin başka sözdizimlerinde kullanılması cümleye ayrı bir anlam katmaktadır. Bu anlam sadece sözdizimden çıkmaktadır. Sözdizimden elde edilen anlamın cümlelerin genel anlamsal yorumunda dikkate alınması gerekir. İsim cümlesi marife mübteda ve marife haberden oluşuyorsa tahsis anlamı ifade eder. Verilen yargı, hakkında konuşulan nesneye has kılınmıştır. Bu şekilde kurulan bir cümlelerin öğeleri arasında fasl zamiri girerse, tahsis anlamına ek olarak pekiştirme anlamı ifade eder. Cümle marife mübteda ve takaddüm etmiş cār-mecrûrdan oluşuyorsa yine tahsis anlamı ortaya çıkar. Cümlede mübteda marife, haber ise fiil olarak gelmiş ve bu fiil de mütedaya has kılınmış ise (fiilin faili mübtedaya dönen bir zamir ise) iki anlam hâsıl olur. Birincisi tahsistir. Diğer anlam, muhatabın zihninden şüphelerin giderilmesi ile beraber tahsis değil, hakkında konuşulan kişinin bu fiili bir sıfat olarak benimsemiş olmasıdır. Yani bu fiili yapmak sadece bu kişiye has değildir. Bununla beraber fiilin yapılması bu kişi için bir alışkanlık haline gelmiştir. Cümle nekra bir mübteda ve haberden oluşuyorsa, bu yapıda nekra kelime cins anlamı ifade eder. Diğer bir ifade ile verilen yargıda, hakkında konuşulan kişinin içinde bulunduğu cins vurgulanmaktadır.

**Kaynakça**

- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (2. bs, C. 1–3). Ankara: TDK.
- Boyalık, M. T. (2016). *Dil, Söz ve Fesāhat Abdulkāhir el-Cürcānī'nin Sözdizimi Nazariyesi*. İstanbul: Klasik.
- Bulut, A. (2015). *Belāgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV.
- Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structures*. New York: Mouton de Gruyter.
- Çelebi, R., & Hacımüftüoğlu, N. (1996). *Teshīl'ül-belāğah*. İzmir: Anadolu Matbaası.
- el-Cürcānī, A. (1992). *Delāilu'l-i'cāz*. Kahire: Matba'atu'l-Medenī.
- el-Haşimī, S. A. (2002). *Cevāhiru'l-belāğā*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- el-Kazvīnī, C. M. (2017). *Telhīsu'l-miftāh*. İstanbul: Şifa Yayınevi.
- es-Sāmerrāī, F. S. (2010). *Me'āni'n-nahv* (C. 1–4). Amman: Dāru's-Selātīn.
- es-Sekkākī, E. Y. (2014). *Miftāhu'l-'ulūm* (3. bs). Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye.
- Finegan, E. (1994). *Language its structure and use* (2. bs). Florida: Harcourt & Company.
- İbnu'l-Esīr, Z. (2010). *el-Meselu's-sāir fī edebi'l-kātib ve'ş-şāir* (C. 1–2). Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye.
- Kınar, K. (2006). Abdulkāhir el-Cürcānī'nin Nazm Teorisi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(13), 65-101.
- Soykan, Ö. N. (2013). Sözdizim ile Anlambilim Arasındaki Bağlantıya Türkçe Açısından Bir Bakış. *Kaygı*, (20), 139-152.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yanık, N. H. (2007). *Edebi Bilgiler ve Aruz*. Erzurum: Fenomen.
- Yılmaz, Ö. D. (2018). Bir Dil Alt Dizgesi Olarak Söz Dizimi ve Birimleri. *MUTAD*, 2(5), 259-269. <https://doi.org/10.16985/MTAD.2018245647>
- Yule, G. (1998). *The study of language* (2. bs). Cambridge: Cambridge University Press.

---

<sup>1</sup> Dilbilgisi.

<sup>2</sup> Müsned: Cümlede verilen yargı, hüküm (Bulut, 2015, s. 312; Çelebi & Hacımüftüoğlu, 1996, s. 13).

<sup>3</sup> Müsnedun ileyh: Cümlede hakkında hüküm verilen, yargı bildirilen kişi veya nesne (Bulut, 2015, s. 324; Çelebi & Hacımüftüoğlu, 1996, s. 13).

<sup>4</sup> Selbu'l-'Umüm: Önce ك lafzının kullanılıp sonra nefiy edatının getirilmesidir. Bkz. (el-Haşimî, 2002, s. 124).

<sup>5</sup> 'Umümü's-selb: Önce nefiy edatının kullanılması sonra ك lafzının zikredilmesidir. Bkz. (el-Haşimî, 2002, s. 124)s.